

MARILANDICA

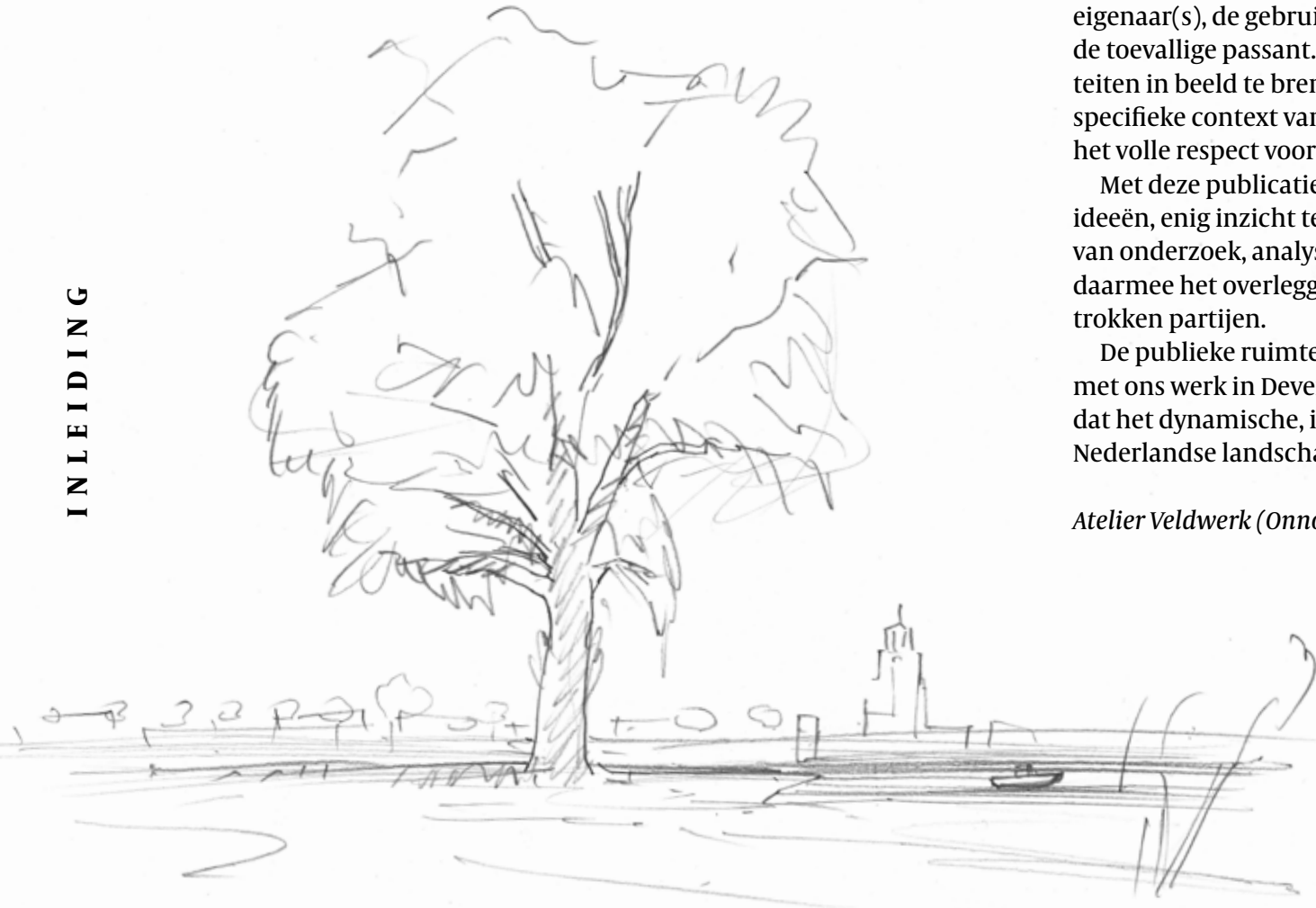
IJSSELBIËNNALE 2017

DEVENTER

ATELIER

VELDWERK

Binnen het kader van de IJsselbiënnale kregen wij begin dit jaar de vraag om een kunstwerk te maken op de landtong in de IJssel, recht tegenover de IJsselkade in Deventer.

Vertrekpunt van ons werk is steeds een grondige analyse van het landschap, de locatie, de plek, de flora en fauna en de relaties met de eigenaar(s), de gebruikers, de beheerders, de argeloze wandelaar of de toevallige passant. Het belangrijkste doel is de aanwezige kwaliteiten in beeld te brengen, met middelen die nauw aansluiten bij de specifieke context van de plek, doorgaans discreet, nooit invasief, met het volle respect voor de aanwezige waarden.

Met deze publicatie hopen we, naast het ontvouwen van onze ideeën, enig inzicht te geven in het bijzondere en complexe proces van onderzoek, analyse, ontwerpen, (her-)overwegen en in relatie daarmee het overleggen, toelichten en onderhandelen met alle betrokken partijen.

De publieke ruimte, het landschap, is ons zeer dierbaar. Wij denken met ons werk in Deventer bij te dragen aan een gedeeld bewustzijn dat het dynamische, ingenieus gemaakte, maar ook zeer kwetsbare Nederlandse landschap in stand kan houden.

Atelier Veldwerk (Onno Dirker en Rudy J. Luijters)

MARILANDICA

‘Marilandica’ is de ietwat geheimzinnige titel van het kunstwerk dat zich bevindt op de landtong in de IJssel. Deze is gelegen tussen de rivier en het buitendijkse park, het Worpplantsoen, aangelegd in de late 17^e eeuw en daarmee het oudste stadswandelpark van Nederland.

Om tijdens het beleg van Deventer vrij schootsveld te krijgen op de stad, werden in 1813 de inmiddels monumentale bomen door de troepen van Napoleon geveld. Het heeft niet mogen baten, de Fransen moesten korte tijd later de aftocht blazen. In 1815 werd het Koninkrijk der Nederlanden opgericht en gaf de nieuwe koning Willem I niet lang na het bestijgen van de troon het stadsbestuur van Deventer toestemming om het park te herstellen.

De oudste bomen die we er vandaag de dag aantreffen behoren mogelijk tot de exemplaren die toen werden aangeplant. Dat is gezien de roerige geschiedenis van het park zeer bijzonder. Al vier jaar na heraanleg verwoestte zware ijsgang de jonge aanplant. De gemeente plantte het park dan rond 1822 opnieuw in met 150 parkbomen en met 550 populieren. Dat betrof een in Europa relatief nieuwe variëteit, in Frankrijk ontstaan in de late 18e eeuw door kruising van de inheemse Zwarte populier (*Populus nigra*) en een Noord-Amerikaanse soort (*Populus x canadensis Serotina*), gewoonlijk Canadapopulier genoemd. In dit specifieke geval gaat het echter om een soort die afkomstig is uit Maryland, een staat in het Noordoosten van de Verenigde Staten. Vandaar dat de volledige wetenschappelijke naam *Populus x canadensis* ‘Marilandica’ luidt.

UNIEK

Van die honderden populieren is er nog maar één exemplaar te vinden op deze locatie. Als een klein wonder. Zo werden spoedig na de aanplant veel populieren weer gekapt. De steeds welvarender burgers van Deventer haalden hun neus op voor die eenvoudige peppels en kozen voor een soort met een deftiger uitstraling: lindebomen.

KUNSTWERK

Populieren hebben daarbij niet de reputatie heel oud te worden. Het is een typische productiesoort, een snelle groeier die na de vorming van voldoende hout onder de bijl gaat en wordt verwerkt tot lucifers, klompen, speelgoed of papier.

Maar onze Marilandica ontsnapte niet alleen aan het doorgaans nietsontziende oog van de zakenman, maar weerstond ook de hevigste stormen en zwaarste overstromingen. Meer nog, deze dame (want bij de Marilandica gaat het altijd om vrouwelijke klonen) heeft het daar in die woeste uiterwaard ontegenzeggelijk naar haar zin gehad. Met haar stamontrek van ongeveer 6,5 meter (diameter 205 cm), een hoogte van 35 meter en een kroon van 40 meter breed is deze populier, met haar bijna 200 jaar, de grootste en oudste 'Marilandica' van Nederland.

Die uitzonderlijke geschiedenis was natuurlijk niet direct afleesbaar aan deze gigant. Maar al bij onze eerste kennismaking – tijdens het locatiebezoek nadat we de vraag hadden gekregen een kunstwerk te realiseren op de landtong – konden we letterlijk en figuurlijk niet om haar heen. We raakten onder de indruk van de maat van de boom, de ontzagwekkende hoogte en stamontrek, bij nadere beschouwing ook het leven in en om de boom; de talloze kauwen die er hun nesten maken in holtes en takken, de boomkruipers die zich veilig voelen in de diepe groeven van de grove bast, ook omdat het verenkleed samen lijkt te vallen met de schors. Deze boom is een ecologische mecenas; voedsel, beschutting en huisvesting biedend aan talloze soorten.

De ouderdom, natuurlijk al enigszins af te lezen aan de maat van de stam, later bevestigd en gepreciseerd door de historische gegevens, maakte ook indruk. En het deed ons stilstaan bij het tijdelijke, het vergankelijke: de eerbiedwaardige oude dame zou het hoe dan ook niet lang meer maken. Mogelijk zou de eerstvolgende storm haar lot al beslechten, uitgestrekt in het nieuwe landschap, haar kruin gedrenkt in de recent gegraven nevengeul. Of zou ze, gezien haar fiere staat, nog wel tien, vijftien, misschien twintig jaar het indrukwekkende *landmark* kunnen blijven, daar op die Deventer landtong?

We zagen haar ondanks die mogelijke geruststelling tóch al vallen. We beeldden ons die 35 meter lange val in. We maten met grote passen de cirkel uit waarin de kruin zou rusten. We kwamen armen tekort de stam te omvatten. We raakten niet uitgekeken op de schors, de takken, de bladeren, het leven in de kruin die als een reuzenparaplu de hemel afdekt. We maakten ons zorgen over de komende hoogwaterstanden. En ook over haar opvolging...

En dat alles dachten we te moeten tonen. Door middel van een kunstwerk, met als onvermijdelijke titel: 'Marilandica'.

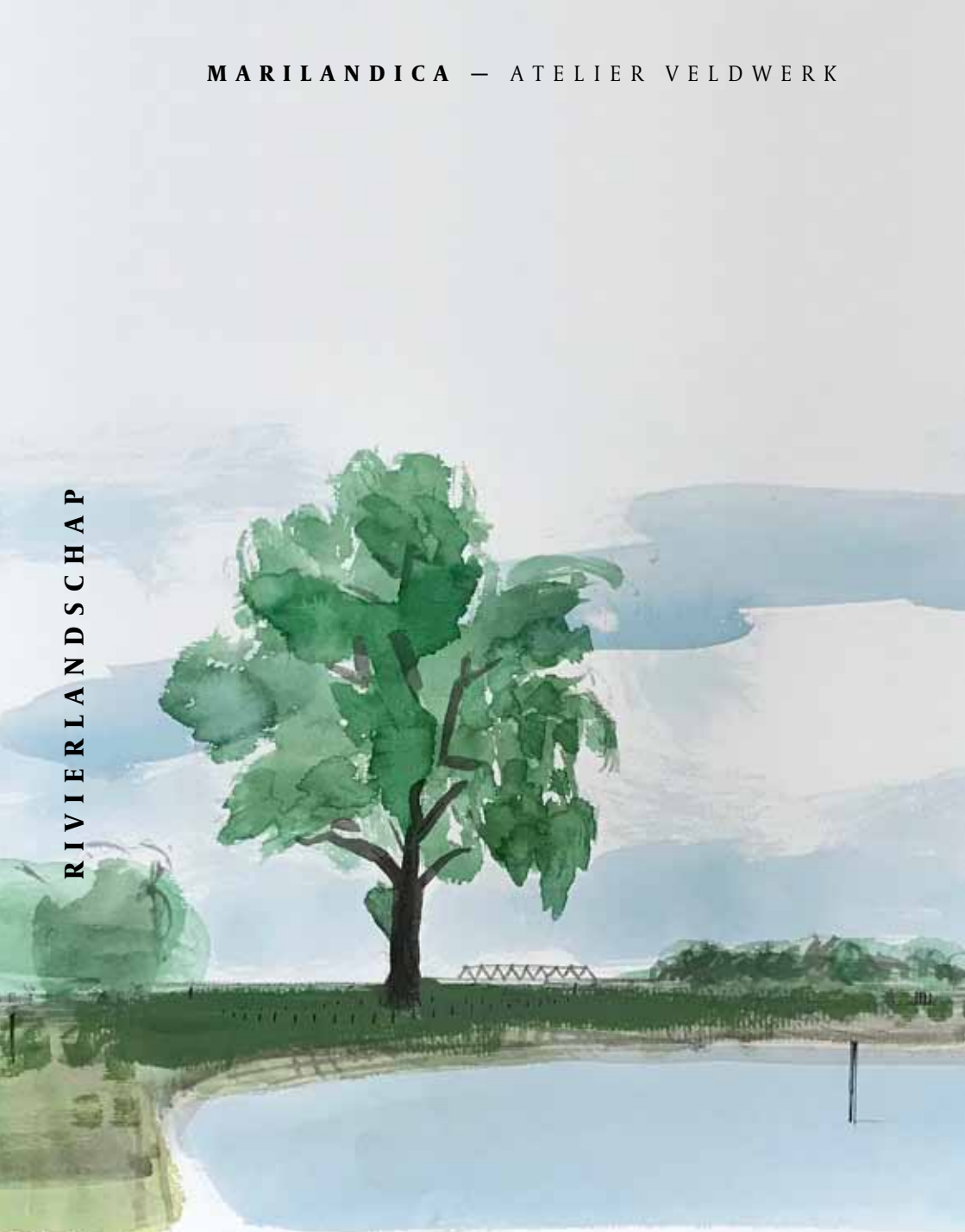
HOOFDROL

In het Stadsarchief van Deventer viel het ons op dat door de tijd heen de afbeeldingen van Deventer – prenten, tekeningen, schilderijen en later natuurlijk foto's – steeds opnieuw de hoogwaterstanden en overstromingen in beeld brengen. Deventer, uitzonderlijke Nederlandse stad met een in alle opzichten rijk verleden, ontleent zijn identiteit kennelijk voor een belangrijk deel aan zijn kwetsbaarheid, de strijd tegen het water, de natte voeten. De IJssel, het landschap, de rivier met zijn uiterwaarden is de eeuwige protagonist in een historisch stuk waarin de kerk, de politiek, de industrie of de burger bijrollen lijken te spelen. Tot aan de dag van vandaag; de IJsselbiënnale zet tenslotte het tijdloze stuk opnieuw op de planken, dit keer met de klimaatverandering als antagonist.

RUIMTE VOOR DE RIVIER

Het ambitieuze plan om overstromingen van de grote rivieren te beheersen – *Ruimte voor de Rivier* – heeft ook rond Deventer geleid tot ingrijpende verandering van het rivierlandschap. Het werk in het kader van Ruimte voor de Rivier had tot doel de afvoer- en bergingscapaciteit van de rivier te vergroten en tevens de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied te verbeteren. Dus naast heel technische, waterbouwkundige ingrepen, is er nadrukkelijk ook rekening gehouden met de landschappelijk kwaliteiten en natuurwaarden. De plannen vroegen de samenwerking tussen de ministeries van Infrastructuur en Milieu, Economische zaken, Landbouw en Innovatie en de diverse waterschappen, provincies en gemeenten. Voor de uitvoering van de werkzaamheden was Rijkswaterstaat verantwoordelijk.

Bij het totstandkomen van 'Marilandica' zijn we een groot deel van die partijen tegengekomen. In de eerste plaats Rijkswaterstaat, dat onze voorstellen kritisch heeft doorgelicht op mogelijke effecten op de doorstroming van de IJssel bij hoogwaterstanden. De populier staat namelijk op een zogenaamde drempel, een verhoging in de

rivierbedding die de richting bepaalt waarin en de wijze waarop het stijgende water doorstroomt. Daaruit werden heel strikte voorwaarden afgeleid waarbinnen het kunstwerk moest worden gerealiseerd.

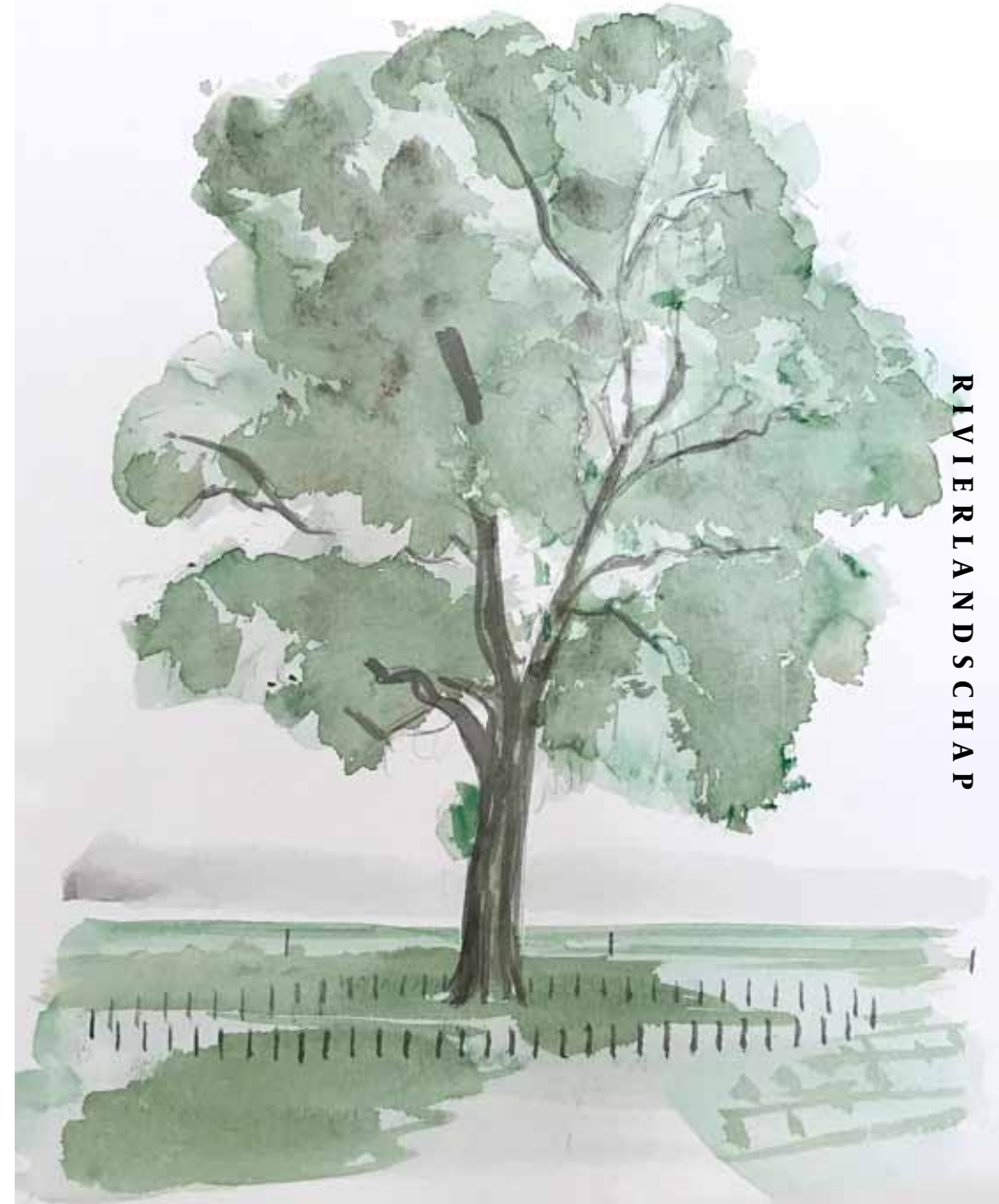
PUBLIEKE RUIMTE EN EIGENAARSHIP

Die interessante voorwaarden maakten ook het complexe eigenaarschap inzichtelijk. Want van wie is het landschap nu eigenlijk? Formeel is de gemeente Deventer eigenaar en daarmee kan het gebied gezien worden als publieke ruimte. Maar, zowel de veiligheid als de landelijke eisen van ruimtelijke kwaliteit, de ambities tot een hoogwaardig en aantrekkelijk landschap, en de beheerders en gebruikers, brengen partijen samen die gemeenschappelijk verantwoordelijk zijn. Zo kan er gesproken worden van gedeeld eigenaarschap.

Daarbij heeft het rivierlandschap een sterke dynamiek. Veranderingen treden niet slechts op door het regelmatig buiten de oevers treden van de rivier. Maatschappelijke ontwikkelingen drukken een krachtig stempel op het landschap. Agrarisch gebruik verandert in recreatief gebruik, natuurontwikkeling leidt tot een ecologisch landschap, de rivier krijgt, opnieuw, de ruimte en daarom zouden we ook kunnen spreken van 'landschapsherstel'.

ONTWERPPROCES MARILANDICA

Bij het ontwerpproces van het werk dat Marilandica is gaan heten, hebben we al die bovengenoemde krachten toegelaten. We zijn niet uitgegaan van een lege ruimte, maar van het landschap waar die impulsen werken. We hebben ze omarmd omdat ze wat ons betreft noodzakelijk zijn voor een zorgvuldige omgang met een aspect van het bijzondere landschap waarop wij met Marilandica de aandacht willen vestigen. De grote oude en standvastige populier op de landtong is voor ons een metafoor voor de continuïteit van de samenhang tussen landschap en bewoners, geschiedenis en verandering, cultuur en natuur, mens en kosmos.

RIVIERLANDSCHAP

RIVIERLANDSCHAP

ONTWERP

Het ontwerp voor 'Marilandica' bestaat uit drie onderdelen waarvan maat en vorm direct bepaald worden door de *Populus x canadensis* 'Marilandica' op de landtong in de IJssel (zie plattegrond).

- Ten eerste is er de markering van de 'kroonprojectie' – de loodrechte projectie van de kruin op de bodem – door middel van een cirkelvormige reeks palen die de vorm van de kruin volgen. De palen, de bovenkanten uitgelijnd op de hoogst gemeten waterstand sinds 2000, markeren ook de maximaal toelaatbare hoogte voor obstructies, bepaald door Rijkswaterstaat. Bij hoogwater blijft de kroonprojectie dan in de meeste gevallen als een stippellijn in het water onder de populier te zien. Binnen die lijn ligt een onzichtbare cirkel met een doorsnede van 20 meter, de veiligheidszone waarin de wortels van de populier liggen, vastgesteld na recent onderzoek.
- Een tweede 'cirkel' wordt gevormd door twaalf punten op 35 meter van de stam. Deze markeert de 'valprojectie', het gebied waar de populier kan komen te liggen bij een denkbeeldige val. De twaalf punten kunnen gelezen worden als een windroos, de uren van de klok, de maanden van het jaar.
- Het meest noordelijke van deze punten wordt gevormd door een derde cirkel met een binnendiameter van 205 cm, de dikte van de stam van de oude populier. In het midden daarvan wordt een stek geplant, een kloon van de oude boom, ter vervanging van de populier na het moment van 'omvallen'. (Overigens ligt de levensverwachting van de oude dame op nog minimaal 15 jaar.)

Met 'Marilandica' hopen we niet alleen deze indrukwekkende populier meer zichtbaar te maken, maar bovendien kansen te scheppen voor haar nageslacht, de komende 200 jaar, in een landschap dat is voorbereid op klimaatverandering in de breedste zin van het woord.

W I N T E R B E E L D

W I N T E R B E E L D

Dit boekje is onderdeel van 'Marilandica', het kunstwerk op de landtong in de IJssel bij Deventer, ontworpen door Atelier Veldwerk (Rudy J. Luijters en Onno Dirker) in het kader van de IJsselbiënnale 2017; de eerste editie van een internationale kunstroute langs de IJssel van Doesburg tot Zwolle met als thema klimaatverandering. 'Marilandica' in deze vorm is een tijdelijke ruimtelijke schets als opmaat voor een permanent werk. Gedurende de periode van de IJsselbiënnale onderzoekt Atelier Veldwerk welke landschappelijke en duurzame middelen daarvoor het best kunnen worden ingezet.

Tekst en redactie:
Atelier Veldwerk

Foto's en tekeningen:
Atelier Veldwerk

Grafisch ontwerp:
Annelys de Vet

Lettertype:
Capitolium

Oplage:
1.000

Met dank aan:

Team IJsselbiënnale
Hellen Abma
Mieke Conijn

Gemeentelijke adviescommissie
kunst & openbare ruimte
Tanja Karreman
Maarten Hanekamp

Gemeente Deventer
en met name:
Mirjan Klok
Marlies Spreen
Paul Mondelaers
Mariëlle Vrijkotte

Rijkswaterstaat
Dick Bakker
Emiel Kater

Stichting IJssellandschap
Gerben Visser

European Tree Service
(Boomeffectrapportage)
Maarten Vroklage
Bram van der Weelden

Sandton IJsselhotel te Deventer
Miranda Bouwmeester

BPD
Provincie Overijssel
Provincie Gelderland
Mondriaanfonds
Bouwfonds Cultuurfonds
Prins Bernhard Cultuurfonds
Waterschap Vallei en Veluwe

POPULUS X CANADENSIS